

TULISAN JAWI UNTUK KELUARGA MALAYSIA

Oleh ADI YASRAN ABDUL AZIZ

Konsep Keluarga Malaysia telah dilancarkan oleh Perdana Menteri Malaysia, YAB Dato' Sri Ismail Sabri Yaakob pada 23 Oktober 2021 di Kuching, Sarawak. Antara tumpuan utama Keluarga Malaysia termasuklah untuk menyatupadukan seluruh rakyat Malaysia di bawah naungan Keluarga Malaysia. Sehubungan dengan itu, bahasa Melayu sebagai bahasa kebangsaan sangat besar peranannya sebagai alat perpaduan, namun peranan ini hendaklah dilihat secara menyeluruh termasuklah dari aspek tulisannya.

Bahasa Melayu merupakan bahasa yang agak unik kerana memiliki dua jenis tulisan, iaitu tulisan Jawi dan Rumi. Walau bagaimanapun, pada zaman kegemilangan bahasa Melayu sekitar abad ke-15 hingga awal abad ke-20, tulisan yang digunakan untuk urusan rasmi hanyalah tulisan Jawi. Penggunaan tulisan Jawi sejak lebih 700 tahun yang lalu telah membentuk jati diri semua lapisan masyarakat di negara ini, khususnya masyarakat Melayu Islam.

Bukti penggunaan bahasa Melayu bertulisan Jawi yang terawal terdapat pada Batu Bersurat Terengganu, yang bertarikh 702 Hijrah bersamaan dengan 1303 Masihi. Batu Bersurat Terengganu merupakan sebuah piagam yang mengandungi undang-undang Islam dan adat yang boleh dianggap sebagai urusan rasmi

kerajaan negeri Terengganu pada waktu itu. Oleh itu, tarikh Batu Bersurat Terengganu boleh dianggap sebagai permulaan penggunaan tulisan Jawi sebagai tulisan rasmi di Nusantara yang merupakan sebahagian besar daripada Asia Tenggara sekarang.

Sehubungan dengan itu, tulisan Jawi tentunya lebih akrab dengan jati diri masyarakat di negara ini terutama masyarakat Melayu yang beragama Islam. Tulisan Rumi yang diperkenalkan oleh pihak penjajah masih sangat baharu jika dibandingkan dengan tulisan Jawi, malah hanya termaktub dalam akta selepas negara mencapai kemerdekaan. Pada masa yang sama, masyarakat Cina dan India didapati masih mempertahankan bahasa dan tulisan bangsa mereka sehingga sekarang. Oleh itu, amatlah tidak wajar tulisan Jawi yang menjadi identiti bagi masyarakat Melayu dan bahasa kebangsaan dipinggirkan.

Tulisan Jawi sebagai identiti bahasa kebangsaan dinyatakan dalam Perlembagaan Persekutuan dan Akta Bahasa Kebangsaan. Bahasa Melayu sebagai bahasa kebangsaan dinyatakan dalam Perkara 152 fasal (1) Perlembagaan Persekutuan, iaitu:

- (1) Bahasa kebangsaan ialah bahasa Melayu dan hendaklah dalam tulisan yang diperuntukkan melalui undang-undang oleh Parlimen. Dengan syarat bahawa:
  - (a) tiada seorang pun boleh dilarang atau dihalang daripada menggunakan (selain bagi maksud rasmi), atau daripada mengajarkan atau belajar, apa-apa bahasa lain; dan
  - (b) tiada apa-apa jua dalam Fasal ini boleh menjejaskan hak Kerajaan Persekutuan atau hak mana-mana Kerajaan Negeri untuk memelihara dan meneruskan penggunaan dan pengajian bahasa mana-mana kaum lain di dalam Persekutuan.

Maksud rasmi di sini adalah seperti yang termaktub dalam Perlembagaan Persekutuan Perkara 152 Fasal 6, iaitu:

- (6) Dalam Perkara ini, "maksud rasmi" ertinya apa-apa maksud Kerajaan, sama ada Kerajaan Persekutuan atau Kerajaan Negeri, dan termasuklah apa-apa maksud sesuatu pihak berkuasa awam.

Walau bagaimanapun, perkara 152 (1) ini tidak menyebut dengan secara jelas bahasa kebangsaan sebagai bahasa rasmi dan sistem tulisan yang diperuntukkan melalui undang-undang parlimen kerana hal tersebut ditetapkan kemudian dalam Akta bahasa Kebangsaan 1963/67.

Bahasa Melayu sebagai bahasa rasmi disebutkan dalam Perkara 2

dalam Akta Bahasa Kebangsaan, iaitu:

"... kecuali sebagaimana yang diperuntukkan dalam Akta ini dan tertakluk kepada perlindungan-perlindungan yang terkandung dalam Perkara 152(1) Perlembagaan berhubung dengan mana-mana bahasa lain dan bahasa mana-mana kaum lain di Malaysia bahasa kebangsaan hendaklah digunakan bagi maksud rasmi..."

Manakala tulisan bagi bahasa kebangsaan dinyatakan dalam perkara 9 Akta yang sama, iaitu:

"...Tulisan bagi bahasa kebangsaan ialah tulisan Rumi: dengan syarat bahawa ini tidak melarang penggunaan tulisan Melayu, yang lebih dikenali dengan nama tulisan Jawi, bagi bahasa kebangsaan..."

Perkara 9 Akta Bahasa Kebangsaan ini perlu dibaca bersama perkara 152 Perlembagaan Persekutuan dan perkara 2 Akta Bahasa Kebangsaan. Frasa "tulisan bagi bahasa kebangsaan" bermaksud tulisan rasmi. Oleh itu, Akta Bahasa Kebangsaan 1963/67 ini sebenarnya turut mengiktiraf tulisan Jawi sebagai tulisan yang boleh digunakan dalam urusan rasmi dan boleh dianggap sebagai tulisan rasmi kedua selepas tulisan Rumi bagi bahasa kebangsaan. Oleh itu, tiada sesiapa yang boleh membantah apatah lagi menghalang

penggunaan tulisan Jawi dalam urusan rasmi kerajaan termasuklah dalam sistem pendidikan negara.

Akta Bahasa Kebangsaan 1963/67 secara jelas menyebut bahawa tulisan Jawi ialah tulisan bagi bahasa kebangsaan di samping tulisan Rumi. Hal ini bermaksud, tulisan Jawi tidak terhad untuk orang Melayu Islam sahaja, malah menjadi tulisan untuk semua kaum di negara Malaysia. Sejak dahulu hingga sekarang, tulisan Jawi dicetak pada wang kertas negara ini yang sekali gus menunjukkan bahawa itulah identiti semua bangsa di Malaysia.

Di Brunei, tulisan Jawi bukan sahaja dicetak pada wang kertas, malah dicetak juga pada kad pengenalan mereka. Singapura juga mengiktiraf tulisan Jawi sebagai tulisan bagi bahasa Melayu yang menjadi bahasa kebangsaan dan bahasa rasmi mereka apabila nama-nama orang Islam turut dicetak dalam Jawi dalam surat beranak dan kad pengenalan mereka. Sebagai hasilnya, nama-nama mereka yang kebanyakannya dalam bahasa Arab dapat disebut dengan tepat dan betul dari segi maknanya. Perkara yang sama boleh dipraktikkan dalam negara Malaysia, jika semua rakyat dan pemimpin negara kita memahami akan kepentingannya.

Selain itu, dokumentasi dalam tulisan Jawi juga telah mendapat pengiktirafan antarabangsa apabila Pertubuhan Pelajaran, Sains dan Kebudayaan Bangsa-

AGENDA BAHASA

Bangsa Bersatu (UNESCO) telah memasukkan empat dokumen di bawah kategori dokumen warisan dunia dari Malaysia dalam *Daftar Memori Dunia (Memory of the World Register)*. Dokumen tersebut ialah Batu Bersurat Terengganu, Surat-surat Sultan Kedah (1882-1943), *Hikayat Hang Tuah* dan *Sejarah Melayu* yang kesemuanya ditulis dalam tulisan Jawi. Pengiktirafan ini diberi berdasarkan kriteria pemilihan sesuatu yang berkepentingan dunia dan nilai sejagat yang luar biasa.

Dalam sistem pendidikan negara, sejak sebelum merdeka lagi tulisan Jawi diajar bersama-sama mata pelajaran Bahasa Melayu. Namun begitu, bermula pada tahun 1982, melalui Kurikulum Baru Sekolah Rendah (KBSR), tulisan Jawi mula diajar bersama-sama mata pelajaran Pengetahuan Agama Islam/Pendidikan Islam dan telah diteruskan hingga sekarang. Antara puncanya termasuklah guru-guru mata pelajaran agama Islam dikatakan lebih menguasai sistem tulisan Jawi berbanding dengan guru bahasa Melayu. Oleh sebab diajar bersama-sama mata pelajaran Pengetahuan Agama Islam, maka pelajaran Jawi mendapat sambutan yang sangat kurang daripada kaum bukan Melayu atau bukan beragama Islam. Pelajaran Jawi dianggap seolah-olah telah menjadi hak eksklusif untuk orang Melayu Islam sahaja oleh kaum bukan Melayu atau bukan beragama Islam.

Bagi membetulkan tanggapan yang salah ini, pihak kerajaan pada hari ini telah memperkenalkan semula tulisan Jawi dalam mata pelajaran Bahasa Melayu di sekolah jenis kebangsaan (SJK) untuk mengembalikan fungsinya yang sebenar, iaitu tulisan bagi bahasa kebangsaan. Oleh sebab tulisan Jawi merupakan tulisan bagi bahasa kebangsaan, maka sudah sewajarnya perkara ini dilihat sebagai isu kebahasaan bukannya keagamaan. Namun begitu, terdapat pihak yang menentang sehingga hasrat

murni kerajaan ini hampir menemui kegagalan.

Walaupun terdapat bantahan yang agak serius apabila tulisan Jawi diperkenalkan dalam mata pelajaran Bahasa Melayu di SJK, pada masa yang sama sesetengah daripada mereka masih menggunakan tulisan Jawi pada jenama produk yang mereka jual terutamanya produk makanan. Sikap dwistandard ini seharusnya dielakkan oleh Keluarga Malaysia yang sepatutnya menunjukkan sikap yang lebih profesional untuk kepentingan bersama.

Perkembangan pengajaran dan pembelajaran tulisan Jawi yang berbeza juga berlaku di peringkat institusi pengajian tinggi. Di Malaysia, terdapat beberapa pusat pengajian tinggi awam yang turut menawarkan kursus yang berkaitan dengan tulisan Jawi seperti Universiti Putra Malaysia, Universiti Pendidikan Sultan Idris, Universiti Malaya dan Institut Pendidikan

Guru. Kursus ini kebanyakannya ditawarkan di bawah program Bahasa Melayu yang diambil juga oleh pelajar bukan Melayu dan bukan beragama Islam.

Penawaran kursus tulisan Jawi dalam program Bahasa Melayu ini dapat melatih bakal guru Bahasa Melayu untuk mengajar tulisan Jawi di peringkat sekolah apabila mereka keluar nanti. Kursus yang berkaitan dengan tulisan Jawi di bawah program Bahasa Melayu ini perlu diperluas ke semua institusi pengajian tinggi dan diwajibkan kepada semua bakal guru Bahasa Melayu bagi memastikan mereka mempunyai kemahiran tulisan Jawi. Dengan cara ini, diharapkan pada suatu hari nanti tulisan Jawi boleh diajar bersama dengan mata pelajaran Bahasa Melayu semula.

Dari segi penyampaian ilmu, semua bidang ilmu boleh ditulis dan disampaikan melalui tulisan Jawi. Sejarah membuktikan bahawa terdapat lebih daripada 10 000

Tulisan Jawi juga masih banyak digunakan di papan tanda, kain rentang, gegantung dan yang seumpamanya. Dalam hal ini, rakyat Malaysia perlu dididik dari awal lagi supaya menghormati bahasa kebangsaan yang mempunyai dua bentuk tulisan ini.

manuskrip Melayu klasik yang bertulisan Jawi dalam pelbagai bidang di pelbagai institusi di dalam dan di luar negara termasuklah di England, Belanda, Perancis, Jerman, Rusia, India dan Amerika Syarikat. Antara bidang yang telah dikenal pasti terkandung dalam manuskrip tersebut termasuklah bidang agama Islam, kesusasteraan, sains dan teknologi, matematik, perubatan, maritim, astronomi, kenegaraan, perundangan, persenjataan, sejarah, kesenian, kebudayaan dan sebagainya. Penyelidikan terhadap manuskrip ini perlu diperbanyak untuk menggali ilmu yang terdapat di dalamnya dan disesuaikan pula dengan perkembangan ilmu yang ada pada masa ini.

Tulisan Jawi juga masih banyak digunakan di papan tanda, kain rentang, gegantung dan yang seumpamanya. Dalam hal ini, rakyat Malaysia perlu dididik dari awal lagi supaya menghormati bahasa kebangsaan yang mempunyai dua bentuk tulisan ini. Di negeri yang majoritinya Melayu Islam seperti Kelantan, Terengganu dan Pahang, tulisan Jawi di papan tanda telah diwajibkan. Jika semua rakyat Malaysia mempunyai semangat patriotik dan menghormati bahasa

kebangsaan, maka penggunaan papan tanda bertulisan Jawi ini boleh diperluas ke seluruh Malaysia tanpa sebarang prejudis dan bantahan. Selain di papan tanda, tulisan Jawi juga digunakan pada kepala surat rasmi, nama bangunan, jenama produk dan lain-lain.

Dari segi sistem ejaan, terdapat arahan khusus daripada Kementerian Pelajaran Malaysia (kini Kementerian Pendidikan Malaysia) yang menghendaki pedoman ejaan Jawi yang dikeluarkan oleh Dewan Bahasa dan Pustaka (DBP) digunakan di seluruh negara seperti yang dinyatakan dalam petikan Surat Pekeliling Ikhtisas Bil. 1/1992 di bawah:

“... Mulai dari tarikh ini (22 Jan. 1992), *Pedoman Ejaan Jawi yang Disempurnakan* oleh Dewan Bahasa dan Pustaka (PEJYD) itu hendaklah digunakan di semua sekolah rendah, sekolah menengah, maktab-maktab perguruan, di dalam buku teks dan peperiksaan yang dikendalikan oleh Lembaga Peperiksaan dan Majlis Peperiksaan Malaysia serta dalam semua sektor dan masyarakat di seluruh negara...”

Walau bagaimanapun, buku pedoman ini kemudiannya telah ditambah baik dari semasa ke semasa dan yang terkini dinamakan *Pedoman Umum Ejaan Jawi Bahasa Melayu Dewan* (2020). Senarai lengkap ejaan Jawi terdapat dalam *Kamus Dewan Perdana* (2020) dan sebahagian besarnya termuat dalam Pusat Rujukan Persuratan Melayu yang boleh diakses secara percuma melalui pautan <https://prpm.dbp.gov.my/>. Oleh itu, semua pihak perlu akur dan menggunakan ejaan Jawi yang telah ditetapkan oleh DBP, sekali gus dapat menjadikan DBP sebagai sumber rujukan yang paling berwibawa yang dapat menyatukan seluruh rakyat Malaysia.

Bagi merealisasikan hasrat untuk membudayakan semula tulisan Jawi dalam Keluarga Malaysia,

bahan bacaan Jawi hendaklah diperbanyakkan. Dalam hal ini, ucapan tahniah dan penghargaan patut diberikan kepada penerbit majalah *Pengasuh* di Kelantan yang menyambut ulang tahun kelahirannya yang ke-100 pada tahun 2018 yang lalu dan sisipan *Utusan Melayu* yang diterbitkan secara dalam talian setiap minggu yang masih menggunakan tulisan Jawi.

Selain itu, usaha merumikan kitab Jawi lama juga perlu dibendung. Jika kitab Jawi lama sukar dibaca dan difahami kerana ejaan Jawi klasiknya, maka seelok-eloknya dibuat penstrukturan semula susunan kitab tersebut dengan struktur dan gaya penulisan moden serta sistem ejaan Jawi baharu. Dengan cara ini, tradisi keilmuan dalam tulisan Jawi yang mempunyai kelebihan yang tersendiri dapat dilestarikan.

Berdasarkan realiti tulisan Jawi yang dijelaskan di atas, dapatlah dirumuskan bahawa konsep tulisan Jawi untuk Keluarga Malaysia boleh direalisasikan. Bahkan usaha ini perlu dilakukan secara bersungguh-sungguh dan konsisten selaras dengan hasrat kerajaan Malaysia untuk memartabatkan dan mengantarabangsakan bahasa Melayu. Kedudukannya sebagai tulisan bagi bahasa kebangsaan juga dinyatakan dengan jelas dalam akta bahasa kebangsaan 1963/67 walaupun dari segi keutamaannya diberi kepada tulisan Rumi.

Dengan bertitik-tolak daripada kesedaran ini, kita harus merangka langkah strategik untuk memperkasakan masyarakat melalui pembudayaan tulisan Jawi dalam Keluarga Malaysia secara berkesan. Usaha ini tentulah sukar untuk dilakukan oleh pihak tertentu secara bersendirian. Kerjasama semua pihak sangat perlu untuk menjayakan usaha ini. Oleh itu, kita harus sentiasa membuka ruang untuk sama-sama bekerjasama dalam usaha membudayakan tulisan Jawi ini, bak kata pepatah, “Bulat air kerana pemetung, bulat manusia kerana muafakat”. **DB**